

**INDYWIDUALNY PROGRAM
EDUKACYJNO- TERAPEUTYCZNY
DLA UCZENNICY
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ
INTELEKTUALNĄ
W STOPNIU UMIARKOWANYM
REALIZUJĄCEJ PIERWSZY ETAP
NAUCZANIA**

IPET - Wzór ma pomagać nauczycielom rozpoczynającym pracę z uczniami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym opracować autorskie programy edukacyjno – terapeutyczne.

Program – wzór opracowała pedagog PPP w Rabce Zdroju na potrzeby szkoleniowe.

I METRYCZKA

W programie – wzorze dane personalne dziecka ze względu na wykorzystanie programu dla celów szkoleniowych nie zostały w pełni uwzględnione.

Imię i nazwisko :

Data urodzenia:

Nazwa placówki:

Etap edukacyjny: pierwszy

Klasa: trzecia

Podstawa objęcia uczennicy kształceniem specjalnym: Orzeczenie PPP W ... nr ...

Rok szkolny: 2009/2010

Diagnoza psychologiczno – pedagogiczna dziecka:

Diagnoza terapeuty prowadzącego zajęcia z dzieckiem: / mocne strony, trudności uczennicy, informacje o funkcjonowaniu w grupie klasowej/,

Osoba opracowująca program - wzór: pedagog PPP w Rabce – Zdroju, mgr Ewa Zając

II CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU

Indywidualny program edukacyjno – terapeutyczny dla uczennicy niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu umiarkowanym realizującej pierwszy etap kształcenia został przygotowany w oparciu o Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 13 stycznia 2005 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym.

Ukierunkowany jest na dziecko z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i jego potrzeby.

Obejmuje trzy obszary:

obszar pierwszy – Obsługiwanie samego siebie „Ja z samym sobą”,

obszar drugi – Uspołecznienie „Ja i otoczenie”,

obszar trzeci – Rozwijanie sprawności i umiejętności „Ja w środowisku szkolnym”.

III CELE PROGRAMU

CELE EDUKACYJNE PROGRAMU:

Celem edukacji uczeniicy niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu umiarkowanym jest rozwijanie jego autonomii, wdrażanie go do funkcjonowania społecznego, rozumienia i uznawania norm społecznych oraz wyposażenie go , stosownie do jego możliwości, w takie umiejętności i wiadomości, które pozwolą mu na postrzeganie siebie jako niezależnej osoby.

CELE OPERACYJNE:

1. SFERA PERCEPCYJNO – PAMIĘCIOWA I MYŚLENIE:

- opanowanie i utrwalenie określonego zasobu wiedzy i umiejętności z ustalonego zakresu,
- rozwijanie zasobu pojęć i adekwatnego operowania nimi,
- doskonalenie umiejętności korzystania z posiadanej wiedzy w nowych sytuacjach,
- ćwiczenie i rozwijanie zdolności pamięciowych, doskonalenie koncentracji uwagi,
- rozwijanie umiejętności stopniowego rozwiązywania prostych zadań matematycznych,
- stymulowanie rozwoju myślenia przyczynowo – skutkowego, uświadamianie związków przyczynowo – skutkowych, relacji między elementami, zdarzeniami, sytuacjami.

2. SFERA EMOCJONALNO – MOTYWACYJNA:

- wdrażanie do dokładności w wykonywaniu zadań,
- rozwijanie wytrwałości poprzez stopniowanie trudności oraz zastosowanie pozytywnych wzmocnień,
- rozwijanie zdolności oceny własnego działania,
- kształtowanie właściwej motywacji do nauki, samodzielnej pracy,
- rozbudzanie ciekawości poznawczej,
- wdrażanie do systematyczności,
- pomoc w łagodzeniu sytuacji trudnych,
- obniżenie tendencji do rezygnacji w trudnej sytuacji,
- kształcenie umiejętności pracy w grupie, odpowiedzialności za efekty pracy zespołowej,

- usprawnianie, korygowanie i kompensowanie zaburzonych funkcji uczennicy,
- wspomaganie rozwoju jej zdolności i zainteresowań,
- kształtowanie i doskonalenie podstawowych umiejętności niezbędnych do zdobywania wiedzy: czytanie, pisanie, liczenie, obserwowanie, odtwarzanie i tworzenie,
- kształtowanie umiejętności wchodzenia w interakcje społeczne,
- uświadamianie konieczności wykazania troski o zdrowie, higienę i bezpieczeństwo.

CELE REWALIDACYJNE:

1. Wspomaganie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju uczennicy na miarę jej indywidualnych możliwości.
2. Wyrównywanie i kompensowanie dysharmonii rozwojowych, korygowanie zaburzonych funkcji.
3. Rozwijanie autonomii uczennicy niepełnosprawnej intelektualnie.
4. Wspomaganie rozwoju mowy i umiejętności porozumiewania się.
5. Oddziaływanie psychoterapeutyczne i psychoedukacyjne wpływające na rozwój dziecka.

IV PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW

W procesie adaptacji do życia społecznego dziecka niepełnosprawnego intelektualnie w stopniu miarkowanym należy stworzyć odpowiednie dla niego warunki poznawania świata poprzez odpowiednią organizację zajęć. Uczennica jest objęta zajęciami rewalidacyjnymi w wymiarze od 1 do 8 godzin tygodniowo. W czasie trwania zajęć nauczyciel podkreśla mocne strony dziecka, stara się nawiązać z nim jak najlepszy kontakt, zachęca je do pracy, a także nieustannie pomaga pokonywać mu trudności. Zajęcia mają często charakter zabawy i w czasie ich trwania wykorzystuje się edukacyjne programy komputerowe. Zajęcia rewalidacyjne dostosowane są do zaleceń psychologiczno – pedagogicznych zawartych w orzeczeniu. Wszystkie działania poparte SA materiałem konkretnym.

Pozostałe zajęcia uczennica realizuje według planu tygodniowego klasy.

Zasady pracy z uczennicą niepełnosprawną intelektualnie w stopniu umiarkowanym:

1. Zasada gruntownej znajomości dziecka i przychodzenia mu z racjonalną i specjalistyczną pomocą /poczucie bezpieczeństwa, wzmocnienia pozytywne/.
2. Zasada dostosowania czynności pedagogicznych do możliwości psychofizycznych i potrzeb uczennicy oraz warunków materialno – bytowych placówki / indywidualizacja wymagań, metod, doboru środków dydaktycznych, odpowiednia organizacja tempa

pracy, wydawanie prostych i zrozumiałych komunikatów, poleceń, stopniowanie trudności/.

3. Zasada aktywnego i świadomego udziału dziecka w procesie nauczania i uczenia się /podmiotowość/.
4. Zasada wszechstronnej pogładowości i przykładu.
5. Zasada zintegrowanego oddziaływania/spójność, korelacja usprawniania deficytów rozwojowych.
6. Zasada ciągłości oddziaływania psychoterapeutycznego, trwałości osiągnięć / z. systematyczności, trwałości wiedzy, wiązania teorii z praktyką/.

Przy realizacji programu wykorzystuje się następujące metody, techniki i formy pracy:

- Metoda Dobrego Startu Marty Bogdanowicz,
- elementy pedagogiki zabawy,
- drama i psychodrama,
- metody samodzielnych doświadczeń,
- metody zadań stawianych do wykonania,
- metody ćwiczeń utrwalających,
- stymulacja polisensoryczna, czyli poznawanie przez patrzenie, słuchanie, dotykanie,
- metoda ośrodków zainteresowań,
- ćwiczenia relaksujące,
- gry symulacyjne,
- gry planszowe i komputerowe,
- organizacje wystaw prac,
- naśladownictwo pozytywnych postaw i zachowań,
- wycieczki,
- ćwiczenia doskonalące percepcję wzrokową, słuchową, umiejętność czytania, pisanie i liczenia,
- ćwiczenia logopedyczne,
- ćwiczenia poprawiające orientację w terenie,
- obcowanie z książką, prasą dziecięcą, telewizją, komputerem,
- karty pracy i karty ćwiczeń.

W/w działają uspokajająco, ale również prowokują do działania, rozbudzają zainteresowania oraz wzmacniają spontaniczną i swobodną aktywność.

V TREŚCI KSZTAŁCENIA
DLA UCZENNICY KLASY III Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ W
STOPNIU UMIARKOWANYM
OPRACOWANE W OPARCIU O PODSTAWĘ PROGRAMOWĄ KSZTAŁCENIA
OGÓLNEGO DLA UCZNIÓW Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ W
STOPNIU UMIARKOWANYM

OBSZAR PIERWSZY – OBSŁUGIWANIE SAMEGO SIEBIE „JA Z SAMYM SOBĄ”

DZIAŁ	TREŚCI KSZTAŁCENIA	OCZEKIWANE OSIĄGNIĘCIA UCZENNICY
Jedzenie	<ul style="list-style-type: none"> • Przygotowywanie prostych posiłków. • Zasady zachowania się przy stole. 	<ul style="list-style-type: none"> • Przygotowuje proste kanapki, przyrządza sałatkę owocową. • Zachowuje się poprawnie przy stole, np. życzy wszystkim smacznego, estetycznie spożywa posiłek. Sprząta po sobie.
Higiena osobista	<ul style="list-style-type: none"> • Codzienna toaleta. • Urządzenia sanitarne. 	<ul style="list-style-type: none"> • Korzysta umiejętnie z podstawowych przyborów toaletowych służących do mycia twarzy, ciała i pielęgnacji jamy ustnej oraz włosów. • Korzysta umiejętnie i właściwie z różnych urządzeń sanitarnych.
Troska o zdrowie	<ul style="list-style-type: none"> • Właściwe odżywianie. • Formy odpoczynku. 	<ul style="list-style-type: none"> • Przestrzega zasad właściwego odżywiania się: spożywa posiłki o odpowiednich porach, unika nadmiernego spożywania słodczy, napojów gazowanych. • Z pomocą potrafi zaplanować swój dzień /nauka, zabawa, wypoczynek/.

Ubieranie się	<ul style="list-style-type: none"> • Ubieranie i rozbieranie się. • Estetyka ubioru. 	<ul style="list-style-type: none"> • Samodzielnie ubiera się, rozbiera, przebiera. • Wykazuje dbałość o własną garderobę /składa,układa, wieszka ubranie/
Poruszanie się	<ul style="list-style-type: none"> • Sprawność motoryczna . 	<ul style="list-style-type: none"> • Chodzi po ławeczce, wspina się po drabinkach. • Przechodzi przez proste przeszkody. • Podskakuje obunóż i jedenóż. • Wykonuje skłony, skręty, krążenia głowy.

OBSZAR DRUGI – USPOŁECZNIENIE „JA I OTOCZENIE”

DZIAŁ	TREŚCI KSZTAŁCENIA	OCZEKIWANE OSIĄGNIĘCIA UCZENNICY
Dziecko jako klient punktów usługowych	<ul style="list-style-type: none"> • W sklepie. • Na poczcie. • Środki transportu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Wie, jak zachować się w miejscach publicznych/sklep, poczta/ • Rozpoznaje i nazywa wybrane sklepy, np. spożywcze, obuwnicze, cukiernie, księgarnie. • Z pomocą dokonuje zakupu wybranego produktu. • Wie, czym zajmuje się listonosz i nazywa przedmioty znajdujące się na poczcie. • Z pomocą wysyła list / kupuje i nakleja znaczek, wrzuca do skrzynki/. • Przestrzega zasad bezpieczeństwa na przystanku autobusowym,

		peronie kolejowym.
Dziecko jako uczeń	<ul style="list-style-type: none"> • Moja szkoła. • Pracownicy szkoły. • Moja klasa. • Kontakt ze społecznością szkolną. 	<ul style="list-style-type: none"> • Podaje podstawowe dane o szkole, wie do której chodzi klasy. • Zna osoby, które prowadzą z nim zajęcia w szkole. Kłania się im. • Potrafi odnaleźć w szkole swoją klasę. • Wie, że należy dbać o ład i porządek w klasie. • Identyfikuje kolegów z klasy, podaje ich imiona, niektóre nazwiska. • Współpracuje w grupie zadaniowej. • Bierze udział we wspólnych zabawach.
Dziecko jako członek rodziny	<ul style="list-style-type: none"> • Ja i moja rodzina. • Życie w rodzinie. • Święta i uroczystości rodzinne. 	<ul style="list-style-type: none"> • Podaje informacje o sobie: imię, nazwisko, wiek. • Podaje swój adres zamieszkania. • Wylicza członków najbliższej rodziny. • Nazywa i próbuje opisać członków swojej rodziny. • Rozmawia z rodzicami o swoich radościach, przeżyciach itp. • Podaje czym zajmują się członkowie rodziny i ono samo w wolnym czasie. • Opowiada o sposobach spędzania świąt i uroczystości rodzinnych.

Dziecko jako członek społeczeństwa	<ul style="list-style-type: none"> • Moja miejscowość. 	<ul style="list-style-type: none"> • Z pomocą opowiada o swojej miejscowości – kilkudzaniowa wypowiedź.
Dziecko jako uczestnik ruchu drogowego	<ul style="list-style-type: none"> • Droga z domu do szkoły. • Zasady poruszania się po drodze. 	<ul style="list-style-type: none"> • Potrafi wskazać drogę prowadzącą do szkoły. • Przestrzega zasad bezpiecznego poruszania się po drodze / nie wybiega gwałtownie na jezdnię, nie przechodzi na czerwonym świetle, nie bawi się na ulicy lub w jej pobliżu/

OBSZAR TRZECI – ROZWIJANIE SPRAWNOŚCI I UMIEJETNOŚCI „JA W ŚRODOWISKU SZKOLNYM”

DZIAŁ	TREŚCI KSZTAŁCENIA	OCZEKIWANE OSIĄGNIĘCIA UCZENNICY
Komunikacja pozawerbalna	<ul style="list-style-type: none"> • Mowa ciała. • Mowa znaków. • Mowa dźwięków. 	<ul style="list-style-type: none"> • Próbuje rozpoznać stany emocjonalne, np. radość, smutek, strach, zdziwienie. • Określa znaczenie wybranych piktogramów, np. toaleta damska, męska. • Rozpoznaje i nazywa różne dźwięki z otoczenia.
Komunikacja werbalna.	<ul style="list-style-type: none"> • Słuchanie ze zrozumieniem. • Gramatyka i jej zastosowanie. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nawiązuje kontakt wzrokowy z rozmówcą. • Uważnie słucha wypowiedzi innych. • Rozpoznaje rzeczowniki/ bez terminologii/ jako wyrazy oznaczające osoby, zwierzęta, rośliny, rzeczy, imiona nazwiska. • Używa rzeczowników w odpowiedniej formie gramatycznej.

	<ul style="list-style-type: none"> • Zdania. • Sylaby. • Głoski. • Posługiwanie się mową. • Praca z tekstem. 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozpoznaje czasowniki bez terminologii/jako wyrazy oznaczające wykonywane czynności. • rośliny, rzeczy, imiona nazwiska. • Używa czasowników w odpowiedniej formie gramatycznej. • Rozpoznaje przymiotniki /bez terminologii/jako wyrazy oznaczające cechy przedmiotów, osób. • Określa cechy przedmiotów, osób. • Posługuje się pojedynczymi zdaniami rozwiniętymi. • Układa zdania z rozsypani wyrazowej. • Układa zdania z zastosowaniem podanego wyrazu. • Kończy rozpoczęte zdanie. • Dokonuje podziału wyrazów na sylaby. • Podaje wyrazy rozpoczynające i kończące się podaną sylabą. • Dzieli wyrazy na głoski. • Podaje wyrazy rozpoczynające się podaną głoską. • Udziela odpowiedzi na pytania. • Próbuje ułożyć krótką wypowiedź na dany temat. • Próbuje wypowiadać się na temat treści historyjki obrazkowej/
--	---	--

		<p>pytania nauczyciela/.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wyodrębnia postacie.
Czytanie	<ul style="list-style-type: none"> • Czytanie sylab, wyrazów. 	<ul style="list-style-type: none"> • Czyta globalnie napisy z najbliższego otoczenia. • Czyta poznane litery. • Czyta poznane sylaby otwarte i tworzy z nich wyrazy. • Odczytuje metodą głoskową, sylabową wyrazy. • Czyta powoli i poprawnie. • Dopasowuje napisy do obrazków.
Pisanie	<ul style="list-style-type: none"> • Nauka pisania liter, sylab. • Pisanie i przepisywanie wyrazów, zdań. 	<ul style="list-style-type: none"> • Odrysowuje litery przez kalkę. • Obwodzi wzory liter w liniaturze. • Samodzielnie odtwarza kształt poszczególnych liter. • Pisze sylaby wg wzoru lub samodzielnie. • Odwzorowuje litery wg wzoru przy użyciu komputera. • Odrysowuje przez kalkę proste napisy. • Pisze i przepisuje wyrazy trzy i więcej literowe wg wzoru. • Przepisuje zdania, teksty wg wzoru. • Odwzorowuje i pisze wyrazy, teksty z wykorzystaniem komputera. • Pisze wyrazy, zdania literami

		<p>drukowanymi lub pisanymi.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dokonuje zamiany pisma drukowanego na pisane. • Stosuje odpowiednie połączenia liter w wyrazach. • Pisze kształtnie, estetycznie. • Stara się utrzymać pismo w liniaturze.
Edukacja matematyczna	<ul style="list-style-type: none"> • Zbiory. • Cyfra jako znak graficzny liczby. • Liczenie. 	<ul style="list-style-type: none"> • Wyodrębnia zbiory prostych figur geometrycznych wg 2 cech, np. zbiór żółtych prostokątów. • Próbuje dokonywać klasyfikacji zbiorów ze względu na ich liczebność. • Przelicza i porównuje elementy zbiorów. • Porównuje liczebność zbiorów poprzez przeliczanie różnymi sposobami – ocena na oko, porządkowanie szeregu, łączenie w pary. • Rozumie pojęcie cyfry jako symbolu liczb. • Zapisuje liczby jednocyfrowe, dwucyfrowe wg wzoru za pomocą cyfr. • Pisze cyfry w dostępnym mu zakresie na komputerze. • Układa wskazaną liczbę z patyczków. • Przelicza z góry na dół i z dołu do góry. • Przelicza przedmioty pojedynczo

	<ul style="list-style-type: none"> • Porównywanie liczb. • Dodawanie i odejmowanie. • Rozwiązywanie zadań tekstowych. 	<p>lub parami.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zaczyna liczyć od dowolnego pkt wg podanych kryteriów, np. koloru. • Przelicza przedmioty wzrokowo. • Porządkuje liczby wg ustalonego porządku /od największej do najmniejszej/ • Wymienia sąsiadów wskazanej liczby. • Porównuje liczby jednocyfrowe z użyciem znaków mat. • Dolicza i odlicza w zakresie jemu dostępnym. • Dodaje i odejmuje w zakresie jemu dostępnym na konkretach, liczydła palcach, kalkulatorze, w pamięci. • Próbuje rozwiązać proste zadania tekstowe z zastosowaniem czynności manipulacyjnych, ruchowych, związanych z dodawaniem i odejmowaniem.
Jednostki miary	<ul style="list-style-type: none"> • Czas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozpoznaje i nazywa urządzenia do pomiaru czasu. • Próbuje odczytać pełne godziny na zegarze elektronicznym i tarczowym.
Pojęcia kalendarzowe	<ul style="list-style-type: none"> • Kalendarz, dni tygodnia. 	<ul style="list-style-type: none"> • Określa dni tygodnia, miesiące. • Wskazuje aktualny dzień, miesiąc.

	<ul style="list-style-type: none"> • Pory roku. 	<ul style="list-style-type: none"> • Wymienia 4 pory roku.
Edukacja przyrodnicza	<ul style="list-style-type: none"> • Przyroda w różnych porach roku. • Zwierzęta wiejskie. • Zwierzęta domowe. 	<ul style="list-style-type: none"> • Opowiada z pomocą nauczyciela o zjawiskach występujących w poszczególnych porach roku. • Nazywa je i opowiada krótko o nich.
Edukacja plastyczna	<ul style="list-style-type: none"> • Umiejętności plastyczne. • Malowanie. • Stemplowanie. 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozpoznaje kolory. • Posługuje się pędzlem , kredą, kredkami, flamastrami. • Zachowuje odpowiednie proporcje na kartce. • Potrafi wykonać pracę plastyczną różnymi technikami poznanymi na zajęciach. • Odbija ślady palców i dłoni, ślady stempli.
Edukacja techniczna	<ul style="list-style-type: none"> • Lepienie. • Wycinanie. • Wydzieranie. • Szycie. • Tworzenie. 	<ul style="list-style-type: none"> • Potrafi wykonać różne prace techniczne zgodnie z poznanymi technikami.
Edukacja muzyczna	<ul style="list-style-type: none"> • Odtwarzanie muzyki. • Percepcja elementów i utworów muzycznych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Odtwarza rytm usłyszanych melodii. • Śpiewa fragmenty poznanych piosenek. • Uczestniczy aktywnie w zabawach muzyczno – ruchowych. • Słucha różnych rodzajów muzyki. • Prawidłowo nazywa odstawowe

		instrumenty muzyczne.
Edukacja ruchowa	<ul style="list-style-type: none"> • Sprawność ogólna. 	<ul style="list-style-type: none"> • Porusza się dynamicznie: biegnie w rzędach, omija przeszkody, bawi się w berka. • Odtwarza i naśladuje ruch, np. pełzanie węża, nawijanie nici. • Opanowuje ruchy celowe. • Porusza się po terenie płaskim, schodach, torze przeszkód. • Wykonuje proste ćwiczenia ruchowe na miarę swoich możliwości.

Ocenianie uczennicy:

Uczennicy niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu umiarkowanym nie będziemy oceniać za pomocą obowiązującej w klasie skali ocen. Ma ona własne tempo i rytm rozwoju, swoiste uzdolnienia, ale także ograniczenia. Wprowadzimy:

1. ocenianie bieżące w postaci słownej pochwały i umownego systemu znaków,
2. ocenianie semestralne w postaci oceny opisowej,
3. ocenianie końcowo roczne w postaci oceny opisowej oraz zastosujemy inwentarz Gunzburga /wykorzystywany też na początku pracy z dziewczynką/.

Poziom osiągnięć dziewczynki będziemy oznaczać następująco:

- A- wykonuje zadanie samodzielnie
- B- wykonuje zadanie z pomocą osoby dorosłej
- C- nie wykonuje zadania.

VI EWALUACJA PROGRAMU

W trakcie realizacji programu program będziemy poddawać ewaluacji, która będzie:
ewaluacją etapową- modyfikacja i lepsze dostosowanie programu do możliwości uczennicy, realiów szkolnych i domowych,
ewaluacją końcową – przedstawienie przebiegu realizacji programu z ewentualnymi modyfikacjami, stopniem realizacji założonych celów ;
Zakłada się również systematyczne monitorowanie programu przy wykorzystaniu narzędzi służących do ewaluacji: *bezpośrednia obserwacja, karta obserwacji, rozmowy z rodzicami.*

IPET został zatwierdzony przez Radę Pedagogiczną Szkoły, do której uczęszcza dziewczynka
dn.

Rodzice dziecka zostali poinformowani o realizacji treści z dzieckiem, zaakceptowali w/w program.

VII BIBLIOGRAFIA

- *Barff U., Burkhardt I., Maier J., Każde dziecko to potrafi, Oficyna Wydawnicza Delta, Warszawa 1993.*
- *Bogdanowicz M., Metoda Dobrego Startu, WSiP, Warszawa 2005.*
- *Dązałowicz K., Gorzkowska B., Rybicka E., Sekrecka E., Indywidualny program edukacyjny dla ucznia gimnazjum z upośledzeniem umiarkowanym, w: Indywidualne programy edukacyjno – terapeutyczne, WODN Zamość 2004.*
- *Jastrząb J., Gry i zabawy w terapii pedagogicznej, CMPPP, Warszawa 2002.*
- *Nikiel – Pogorzelska J., Autorski program zajęć ucznia upośledzonego w stopniu umiarkowanym z głębokim niedosłuchem, w: Wirtualny przewodnik dla nauczyciela, MAWI Wiosna 2005.*
- *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dn. 13 stycznia 2005r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym.*
- *Zestaw ćwiczeń stymulacji rozwojowej do wykorzystania na zajęciach rewalidacyjnych z dziećmi upośledzonymi umysłowo, red. A. Sawczuk, <http://www.januszlubin.cba.pl/publikacje/cwiczenia.htm>.*